

IXTISOSLASHTIRILGAN MAXSUS MAKTABLARDA AQLI ZAIF O'QUVCHILARNI IJTIMOIIY MAISHIY HAYOTGA TAYYORLASH

Usmanova Xadicha Bahodir qizi

ANNOTATSIYA

Aqli zaif bolalarni xayotda o'z o'rinlarini topishlari uchun ularni ijtimoiy-maishiy xayotga moslashtirib borish zarur. Respublikamizda aqli zaif bolasi bor ota-onalarning savodxonligini, ularni ijtimoiy moslashtirish mexanizmini ishlab chiqish hozirgi kunda o'z yechimini kutayotgan muammolardan ekan, jamoatchilik tashkilotlari, mahallalar, imkoniyati cheklangan, alohida yordamga muhtoj bolalar ta'lim-tarbiyasi bilan shug'ullanuvchi maxsus muassasalar o'z tashabbuslarini ko'rsatishlari lozim deb hisoblaymiz. Ushbu maqolada bugungi kunda aqli zaif bolaning ta'limdan keyingi hayoti hamda ijtimoiy hayotga moslashishi, jamiyatda o'z o'rnini topishi va kasbiy tayyorgarlikda qanday mezonlarni bajara olishi xaqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: faoliyat, Amaliyot, component, kontseptual, Prinsip, Pedagogik optimism, kompensatsion, individual yondashuv.

АННОТАЦИЯ

Чтобы умственно отсталые дети нашли свое место в жизни, необходимо адаптировать их к общественной и бытовой жизни. В нашей республике развитие механизма грамотности и социальной адаптации родителей, имеющих умственно отсталых детей, является одной из проблем, которая в настоящее время ждет своего решения. Мы считаем, что они должны проявить свою инициативу. В данной статье рассматривается жизнь умственно отсталого ребенка после получения образования и его адаптация к социальной жизни, поиск своего места в обществе, а также каким критериям он может соответствовать в профессиональной подготовке.

Ключевые слова: деятельность, Практика, компонент, концептуальный, Принцип, Педагогический оптимизм, компенсаторный, индивидуальный подход.

ABSTRACT

In order for mentally retarded children to find their place in life, it is necessary to adapt them to social and household life. In our republic, development of the mechanism of literacy and social adaptation of parents with mentally retarded children is one of the problems that is currently waiting for its solution. We believe that they should show their initiatives.

This article discusses how a mentally retarded child adapts to social life, finds his or her place in society, and what criteria to take into account in vocational training.

Keywords: activity, practice, component, conceptual, principle, pedagogical optimism, compensatory, individual approach.

Kirish (Introduction)

Aqli zaif o'quvchilarning ijtimoiy hayoti inson ongida chuqur o'rnashgan motivlar tizimi, bularga o'z xatti-harakatida amal qilishni majburiy deb hisoblaydi. E'tiqodning shakllanish jarayoni uzoq va murakkab. Bular ma'naviy madaniyat va inson ijtimoiy amaliyotni o'zlashtirishi davomida yuzaga keladi, u olgan bilimlar hayotiy tajribada tasdiqlansa yoki rad etilsa paydo bo'ladi. Ijtimoiy hayotning shakllanishi shaxsning oilada, maktabda, mehnat va ijtimoiy faoliyatda axloqiy tarbiyalanish jarayonining tomonlaridan biri. Aqliy salohiyatning buzilishi oqibatida insonning nutqni yaxshi egallay olmasligi, shu bois jamiyat a'zolaridan yakkalanib qolishi uning ijtimoiy hayotda o'z o'rnini topishida qator muammolarni yuzaga keltiradi. Kasbiy ta'lim samaradorligi uning shaxsning har tomonlama rivojlanishini ta'minlash qobiliyati nuqtai nazaridan baholanadi. Mehnatga ijobiy munosabatning ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirish kasbiy ta'limning muhim qismi bo'lishi kerak. Individuallashtirilgan kasbiy ta'lim nogironlar uchun ish topish imkoniyatlarini oshiradi va ularning integratsiyalashuviga yordam beradi. Bizning fikrimizcha, kasb-hunar ta'limi nogironligi bo'lgan shaxslarni mehnat bozoriga iqtisodiy integratsiyalashuviga yo'naltirilgan doimiy jarayondir. Bu vazifani kasb va ish joyiga kuchli e'tibor qaratgan holda nazariy va amaliy mashg'ulotlar orqali amalga oshirish mumkin. Shaxsiy motivatsiya nogironlar uchun kasbiy tayyorgarlikning muhim tarkibiy qismidir.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili (Literature review)

Uzoq vaqt davomida jamiyat tobora murakkablashib borayotgani va bu tobora kuchayib borayotgan murakkablik moslashuvchan ta'lim tizimini, nogironlar uchun esa moslashuvchan kasbiy ta'limni talab qiladi, degan fikr mavjud. Bu alohida ehtiyojli odamlarni tayyorlaydigan mutaxassislardan ijodkorlikni talab qiladi. Har qanday kasbni o'rgangan insonlar har doim ham umr bo'yi shu kasbda ishlamaydi. Shu sababli, kasbiy ta'limning boshlang'ich nuqtalaridan biri doimiy ravishda o'rganishga intilishni rivojlantirishdir. Nogironligi bo'lgan odamlarga o'zgaruvchan jamiyatda o'zini topish va doimiy kasbiy rivojlanish imkoniyatlarini ta'minlash kerak. Aqli zaif o'quvchilarni kasbga tayyorlashning ustuvor yo'nalishlari haqida gapirganda, birinchi navbatda, maktab o'quvchilarini kasbiy ta'limga amaliyotga yo'naltirilgan yondashuvni ta'kidlash kerak. Aqli zaif maktab o'quvchilarining kasbiy ta'limiga amaliyotga yo'naltirilgan yondashuvning ustuvorligini ushbu yondashuv asosidagi asosiy boshlang'ich tushunchalarni dastlabki tahlilisiz ishonchli asoslab bo'lmaydi. Bilishda asosiy rolni faoliyat kategoriyasi egallaydi, uning nazariy va amaliy tomonlari yoritiladi. Amaliyot deganda uning moddiy (tabiiy va ijtimoiy) ob'ektlarni o'zlashtirish va o'zgartirishga qaratilgan moddiy, hissiy-ob'ektiv, maqsadli inson faoliyati tushuniladi. Bu o'zgartirish

ma'lumning oddiy takrorlanishi, nusxa ko'chirish, moslashuvchan harakat, xatti-harakatlarning o'ziga xos shakli bo'lishi mumkin, u yangisini yaratish bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Inson faoliyatining o'ziga xos sohasi bo'lgan amaliyot bilimning asosi bo'lib, uning haqiqat mezoni hisoblanadi. “Keng ma'noda amaliyot deganda insonning hissiy-obyektiv faoliyatining barcha turlari tushuniladi. Amaliyot harakatlarning yaxlit tizimi sifatida ishlaydi. Uning tarkibiy elementlari: alohida harakatlar ko'rinishidagi ehtiyoj, maqsad, motiv, maqsadga muvofiq faoliyat, faoliyat yo'naltirilgan ob'ekt, maqsadga erishish vositalari va faoliyat natijasi ” Nazariy faoliyat dunyoni mantiqiy yo'l bilan, aks ettirish, tahlil qilish, sintez qilish, taqqoslash orqali o'zlashtirish jarayoni, amaliy faoliyat esa bilimlarni moddiylashtirish sifatida qaraladi. Amaliy va nazariy faoliyatga muvofiq amaliy va ilmiy ong farqlanadi. Amaliy ong o'z kelib chiqishida inson bilishining birinchi shakli bo'lib, olamga amaliy munosabat natijasida vujudga kelgan. Ilmiy bilimlar amaliy bilimlarga qaraganda ancha kech shakllangan.

Tadqiqot metodologiyasi (Research Methodology)

Aqli zaif bolalarni umuman mustaqil hayotga, xususan, ijtimoiy maishiy hayotga moslashtirish hamda tayyorlash dolzarb muammolardan biri hisoblanadi. Bugungi kunda ixtisoslashtirilgan maktablarda aqli zaif o'quvchilar uchun “Ijtimoiy maishiy hayotga yo'naltirish” fani o'qitilib kelinmoqda. Ijtimoiy hayotga yo'naltirish darslarida o'quv jarayoni davomida o'quvchilar to'shakni qanday tartibga keltirish, unga g'amxo'rlik qilish uchun kiyimlarni qanday qilib to'g'ri tayyorlashni o'rganadilar; kiyim va poyabzal, choyshablarga qanday g'amxo'rlik qilish kerak; kesilgan joylar uchun birinchi yordamni qanday ko'rsatish kerak, o'z-o'ziga xizmat ko'rsatish va uy xo'jaligi ko'nikmalarini shakllantirish bo'yicha ishlar mehnatsevarlik, intizom, aniqlik va boshqalar kabi qimmatli axloqiy fazilatlarni rivojlantirishga yordam beradi. Aqli zaif bolalar ijtimoiy hayotga moslashish ko'nikmalarini yaxshi bilishmaydi. Kundalik hayotda ular uchun dantellar bilan ishlash, tugmachani qadash, galstuk taqish kabi mayda detallar bilan ishlash qiyin. Aqli zaif bolalar jamiyatga qo'shilganda suhbatdoshi ulardan nimani xohlashini darhol angamaydilar. O'rtacha aqli zaifligi bo'lgan bolalar, atrofdagi odamlar bilan o'zaro munosabatda bo'lish tajribasiga ega emaslar, odobsizlik, qo'pollik, negativizm, ko'pincha tushunmovchilik yoki boshqa odamlarning manfaatlarini qo'pol ravishda buzishadi. Bunday bolalar tengdoshlari bilan birgalikdagi faoliyatga qo'shilishlari juda qiyin bo'ladi. Aqli zaif bolalar bilan korreksion va rivojlantirish ishlarida o'qitishning turli usullaridan foydalanganda ular yanada murakkab faoliyat turlarini o'zlashtirish imkoniyatiga ega bo'ladilar va bu ularning ijtimoiylashuviga yordam beradi. Aqli zaif bolalar ijtimoiy ko'nikmalarini yaxshi bilishmaydi, lekin ular yaxshi rivojlangan hissiy va motor qobiliyatlariga ega, shuning uchun, qoida tariqasida ular ijtimoiy moslashuv uchun zarur bo'lgan umumiy ta'lim fanlari bo'yicha bilim va ko'nikmalarni o'zlashtirishda katta qiyinchiliklarga duch kelmaydilar. Aqli zaif bolalarni o'quv jarayonida ijtimoiy hayotga tayyorlash

bilan birga, to'g'ri ta'lim va tarbiya, o'z-o'zini parvarish qilish ko'nikmalarini (kiyinish, ovqatlanish, yuzni yuvish) o'zlashtiradilar, ovqatlanish paytida o'zini tutishning eng oddiy ko'nikmalarini egallaydilar, shaxsiy gigiena ko'nikmalariga ega bo'ladilar. Bundan tashqari aqli zaif bolalar ijtimoiy ko'nikmalarni yaxshi bilishmaydi, lekin ular o'z-o'ziga xizmat qilish ko'nikmalarini juda tez o'rganadilar, kattalar yordamida kiyinishlari va yechinishlari, poyabzal kiyishlari, sanchqilar pichoqlardan foydalanishlari mumkin. Bunday bolalar uchun bunday imkoniyatni taqdim etish muhimdir. Aqli zaif bolalari bo'lgan oilada bolani o'rganish va rivojlantirish uchun zarur bo'lgan hamma narsaga ega bo'lish shart emas, lekin bola oilada o'zini nuqsonli his qilmasligiga ishonch hosil qilish kerak bu ularning ijtimoiy maishiy hayotga tayyor bo'lishlari uchun muhim jihatlardan biri hisoblanadi.

Tahlil va natijalar (Analysis and results)

Ijtimoiy va maishiy hayotga yo'naltirish ko'plab ko'nikmalarni o'z ichiga oladi, ularning muvaffaqiyatli shakllanishi uchun bolalar o'z ko'nikma va mahoratini rivojlantirishlari, shuningdek atrofda dunyoda harakat qilish, mustaqil va mas'uliyatli bo'lish, yangi bilimlarga, yangi sevimli mashg'ulotlariga qiziqish bildirishlari kerak. Bolalar uchun uni rivojlantirishning eng qiziqarli usullaridan biri bu qo'l mehnatidir. Uning yordami bilan bola fazoviy yo'nalishni ham o'zlashtiradi, vizual idrokni rivojlantiradi. Bu ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirish uchun juda muhimdir. O'quv jarayonida aqli zaif o'quvchilar ijtimoiy hayotga tayyorlash ko'nikmalari va muloqot qobiliyatlarini o'zlashtirishlari kerak. Bu ulardan bilim faoliyati va hissiy-ixtiyoriy sohani o'rganish, rivojlantirish va tuzatish bilan bog'liq tushunchalarni o'zlashtirishni talab qiladi. Ushbu tushunchalarni o'zlashtirish faqat o'quv jarayonida korreksion va pedagogik ish elementlari kiritilgan taqdirdagina mumkin bo'ladi. Shuning uchun pedagog aqli zaif maktab o'quvchilarining bilim sohasi va xulqatvorini rivojlantirishga qaratilgan maxsus tuzatish ishlarini ijtimoiy hayotga yo'naltirgan holda olib boradi. Bugungi kunda aqli zaif o'quvchilarni mustaqil hayotga, xususan ijtimoiy maishiy hayotga moslashtirishda yuqori natijalarga erishish barcha maktablardagi muammolardan biridir. Buning o'z sabablari bor. Mana ulardan bir nechta: Darslar o'tkaziladigan binolar (faqat ish uchun emas) ko'pincha oddiy sanitariya talablariga javob bermaydi, ustaxonalar zamonaviy sanoat uskunalari bilan jihozlanmagan, maktablarda zarur materiallar etishmaydi, ishlab chiqarish bilan aloqa o'rnatilmagan. Natijada, yuqori sinflarda ham unumli mehnat ijtimoiy foydali hunarmandchilik darajasiga ega bo'la olmaydilar. Keyingi sabab-mehnat o'qituvchilarining ko'pchiligi defektologik ma'lumotga ega emas. Shu munosabat bilan o'qituvchilarning ma'lum bir qismi, uzoq tajribaga ega bo'lishiga qaramay, aqli zaif bolalar bilan ishlashning tuzatish texnikasi va usullarini bilmaydi. Talabalarning individual xususiyatlari va qobiliyatlari har doim ham hisobga olinmaydi. Natijada, ko'plab bitiruvchilar keyinchalik maktabda olgan mutaxassisliklari bo'yicha emas,

balki og‘ir, malakasiz ish bilan shug‘ullanadilar. Maxsus maktab bitiruvchilarini hayotga moslashtirishdagi qiyinchiliklardan biri ularning kasbiy, jismoniy va intellektual qobiliyatlari o‘z da‘volariga ko‘ra o‘z baholarining nomuvofiqligidadir. Shuning uchun aqli zaif maktab o‘quvchilarini mehnatga va mustaqil hayotga tayyorlashning muhim jihati ularni muayyan ishlab chiqarishda aniq ishlarni bajarish qobiliyatini adekvat baholashga o‘rgatishdir.

Xulosa va takliflar (Conclusion/Recommendations)

Bugungi kunda har bir o‘quvchining rivojlanishi va shaxsiy hamda kommunikativ imkoniyatlarining qonuniyatlari va xususiyatlarini, kompensatsion yordam ko‘rsatish yo‘llari va vositalarini bilish orqali o‘quv va kognitiv faoliyat jarayonini tashkil etish va boshqarish mumkin. Aqli zaif o‘smirlarni ijtimoiy maishiy hayotda o‘z o‘rnilarini topa olishlarida kasbiy mehnatga o‘rgatish jarayonida hissiy-irodaviy sohani tuzatish ham juda dolzarb muammodir. Mehnat faoliyati belgilangan mehnat vazifalarini bajarishda uning barqarorlashishiga yordam beradi, bu esa o‘z navbatida aqli zaif o‘smirlarning ishlab chiqarish faoliyatida ustunlik qiladi.

REFERENCES

1. Девяткова Т.А. Социально - бытовая ориентировка в специальных (коррекционных) общеобразовательных учреждениях VIII вида. - М.:ВЛАДОС, 2004
2. Щербакова А.М., Москоленко Н.В. Формирование социальной компетентности воспитанников специальных (коррекционных) школ-интернатов VIII вида // Дефектология. - 2001.
3. Abdunazarov, A. (2020). Imkoniyati cheklangan bolalarning ijtimoiy moslashuvini o‘rganishning innovatsion usullari. Arxiv Nauchnix Publikatsiy JSPI